

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Щиголь Ірина Василівна

УДК 316.7: 316.35

**УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА
ГРУПА:**

ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНА ДИНАМІКА СТАНОВЛЕННЯ

(кінець XVIII – початок XX століття)

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Автореферат дисертації на здобуття
наукового ступеня кандидата соціологічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент

Жлудько Едуард Михайлович

докторка соціологічних наук, доцентка

Малес Людмила Володимирівна,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

професорка кафедри теорії та історії соціології

Офіційні опоненти: докторка соціологічних наук, доцентка

Скокова Людмила Георгіївна,

Інститут соціології НАН України,

провідна наукова співробітниця відділу соціології культури та масової комунікації

кандидат історичних наук, доцент

Легеза Сергій Валерійович,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, МОН

доцент кафедри соціології

Захист відбудеться 19 квітня 2021 р. о 10:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.30 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 03680, м. Київ, просп. Академіка Глушкова, 4д, ауд. 504.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зала №12.

Автореферат розіслано «18» березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої
О. В. Мазурик

вченої

ради

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена потребами вирішення наукового завдання дослідження творчих соціальних та професійних груп не в статиці, а в їхній динаміці, що сприяло соціологічному розумінню генези їх становлення та розвитку в українському соціумі. Окрім того, необхідно зазначити, що об'єктом досліджень в соціології культури були переважно представники західноєвропейських або домінантних культур. Саме тому дане дослідження викликає інтерес до проблеми становлення та ствердження представників творчої професії (письменників) в умовах домінування авторитарних чинників щодо розвитку культури, зокрема й української.

В світовій соціології відроджується інтерес до вивчення творчих професій, дослідження яких вимагає не лише суто соціологічних знань у певній сфері (наприклад, соціології професій чи соціології культури), а й ґрунтовні знання з інших наукових дисциплін, зокрема культурології, історії тощо. Не зважаючи на те, що соціологія культури та соціологія професій існують майже з зародження соціологічної науки як такої, більшість дослідників зосереджували увагу на статичних моментах (Г.Зіммель, Т.Парсонс, К.Мангайм, Дж.Александр та інші). Питання становлення, генези (їх різних контекстів та способів виявлення) тих суспільних та внутрішньогрупових чинників, які впливають на особливості буття творчої професії (або інституту письменства - В.Земкін) в сучасному суспільстві, залишалися переважно за рамками дослідницьких інтересів.

Окрім того, необхідно зазначити, що об'єктом досліджень в соціології культури були переважно представники західноєвропейських або домінантних культур (таких, як російська в СРСР; творчість Г.Флобера, Ш.Бодлера у П.Бурдьє; французька класична література в дослідженнях структуралістів та постструктуралістів), які, в свою чергу, були домінуючими (національними, державними) в своїх країнах. Більше того, хоча використання матеріальної винагороди (гонорару) в якості індикатора професійної групи можна зустріти у дослідженнях творчих професій, він не виступає критерієм становлення та розвитку, а є одним зі показників запиту суспільства на даний вид символічної продукції.

Праці, присвячені творчим професіям, базуються переважно на матеріалах домінантних культур (іншими словами колонізуючих культур) (П.Бурдьє, М.Фуко, Р.Барт). Саме тому викликає інтерес до вивчення становлення та утвердження представників творчої професії (письменників) в умовах колоніальної культури, якою свого часу була й українська.

З іншого боку, актуальність даного дослідження зумовлена й тим, що в українській соціології практично відсутні дослідження з проблем становлення та розвитку соціально-професійних груп, де основним інформаційним джерелом можуть виступати біографічні та особисті документи. Ці джерела є тими документами, які, використовуючи термінологію Б.Докторова, є

важливими для ролі людини в суспільстві (історія індивіда в соціології) та ролі суспільства в долі людини (соціологія в історії індивіда).

Відсутність теоретичних та емпіричних праць (на основі біографічного матеріалу) з питань генези творчих груп та їхніх становлень як соціальних та професійних груп звужує можливості для вироблення механізмів вивчення становлення як творчих, так і професійних груп в певні історичні моменти. Також, з розвитком міждисциплінарності перед соціологічною спільнотою відкриваються нові горизонти для дослідження соціальної історії, розвитку суспільства та його структурних складових. І якщо антропологічні, психологічні, економічні, інші суспільні дисципліни вже звичні у таких міждисциплінарних дослідженнях, то гуманітарні, зокрема історія літератури, - значно менше залучені, що не давало змоги розкрити їх евристичний потенціал у соціологічних пошуках.

Інноваційна спрямованість дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні пізнавального потенціалу дослідження біографічних матеріалів письменників (бібліографічно-літературних довідок та особистих документів) як джерела соціологічної реконструкції (побудови моделей) становлення соціальних і професійних груп в історичній перспективі. Дисертаційне дослідження реалізоване в межах міждисциплінарної парадигми (соціології, літературознавства та історії), що дало змогу ввести в соціологічну науку новий дискурс в рамках соціології культури (соціології художньої літератури), в якому зосереджено увагу на взаємодії полів літератури та влади як на основі символічного капіталу, так і на основі матеріального чинника – гонорару.

Таким чином, **наукова проблема дослідження** полягає в тому, що воно присвячене постановці та вирішенню наукової проблеми адаптації та апробації теоретичних наробок в галузі соціології культури в цілому і соціології літератури зокрема в колоніальному суспільстві у двох соціальних площинах – відносної соціально-політичної стабільності (к. XVIII – 1900-ті роки) та в період соціальних змін і встановлення нового політичного ладу (1910-ті – 1930-ті роки), а також взаємодії агентів літературної творчості з іншими соціальними структурами, зокрема владними.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення евристичного потенціалу реконструкції шляху становлення та визнання українського письменства як соціально-професійної групи соціологічними методами із залученням наукових надбань з інших галузей (таких як історія та літературознавство).

Для досягнення поставленої мети були сформувані наступні завдання:

1. Визначити теоретичні соціологічні підходи для дослідження письменства як соціальної та професійної групи та становлення професій.
2. Виявити релевантні індикатори виокремлення українського письменства із загальної когорти інтелектуалів та реконструкції генези до окремої соціально-професійної групи
3. Уточнити впливи соціальних та творчих чинників в умовах розбудови нової держави (світогляду) на формування та

легітимацію/легітимізацію письменників як соціально-професійної групи в ключовий проміжок часу (1920-30 рр.).

4. З'ясувати евристику застосування різних методичних підходів та методів до вивчення письменства як соціально-професійної групи.

5. З'ясувати роль гендерного порядку у специфіці становлення та утвердження українських письменниць у їх долученні до письменницької соціально-професійної групи.

Об'єкт дослідження: українське письменство кінця XVIII – початку XX століття (в корпусі свідчень та даних).

Предмет дослідження: ідентифікація становлення та визнання українського письменства кінця XVIII – початку XX століття як соціально-професійної групи.

Методи дослідження: Робота базується на використанні сукупності методологічних принципів, загальнонаукових і спеціальних методів соціального пізнання (зокрема наукового біографічного аналізу, аналізу особистих документів тощо), ґрунтується на сучасних теоретичних засадах (зокрема, на концепціях взаємодії полів влади та літератури П.Бурдьє та його теорії символічних капіталів), а також містить аргументовану логіку постановки мети, дослідницьких завдань та засобів їх вирішення.

Серед загальнонаукових, зокрема, використовувався системний аналіз (для встановлення взаємодії між елементами суспільства, такими як, наприклад, письменники і влада); методи дедукції та узагальнення (для ідентифікації українських письменників як соціально-професійної групи); методи синтезу та узагальнення (в рамках перспектив міждисциплінарних соціогуманітарних досліджень).

До використаних в дисертації спеціальних методів можна віднести науковий біографічний аналіз (контент-аналіз літературознавчих біографічних довідок); аналіз особистісних документів (листування представників досліджуваної суспільної когорти); компаративістський аналіз.

Теоретичну основу дисертації складають постструктуралістська інтерпретація становлення та розвитку соціальних та професійних груп.

В рамках теоретичного огляду робіт особлива увага була приділена працям постструктуралістів, - зокрема П.Бурдьє, М.Фуко, а також франкфуртської школи - Т.Адорно та інших - в яких розглянуті дотичні до даної дисертаційної роботи проблеми, такі як: етапи функціонування творчих соціальних груп в період Нового часу; використання масової символічної продукції (в широкому сенсі) в інтересах влади; взаємодія безпосередніх учасників творчого (літературного) процесу і дотичних з ними, тощо.

В рамках підсилення теоретичного обґрунтування використання біографій для соціологічної реконструкції становлення професійних і соціальних груп розглянуті праці представників «Міжнародної Біографічної Ініціативи» (Б.Докторов, Т.Шанін, А.Алексеев та ін.), а також нароби розробників перспективного напрямку для подальших досліджень тягlosti

розвитку соціально-професійних груп (особливо творчих чи, взагалі, інтелектуальних) - так званої “колективної біографії” (Л.Стоун).

Емпіричною базою дослідження є листування українських письменників заявленого в рамках дисертації періоду, а також літературно-біографічні довідки (навч.пос. «Історії української літератури ХХ століття» під ред. В.Дончика, 1993). Вибір саме цього видання як джерельної бази для статистичного аналізу зумовлений наявністю в ньому як біографічних даних, так і оглядових літературно-критичних розвідок творчості митця.

За основу дослідження беруться біографічні (літературно-критичні) та особисті (листи) документи українських письменників кінця ХVІІІ – початку ХХ століття. Обрання такого часового періоду пояснюється низкою обставин:

По-перше, з кінця ХVІІІ ст. веде свій відлік «нова українська література», котра передусім характеризується всебічним використанням української розмовної мови, яка витісняє церковнослов'янську і утверджується як літературна, нарівні з іншими (російською, німецькою, польською та ін.) мовами (М.Мозер). По-друге, наявні та доступні соціологічно значущі/валідні письмові джерела щодо виплат гонорарів за друк творів українською мовою. По-третє, художньо-літературні твори українськими автор(к)ами пишуться вже не лише для задоволення, але також на замовлення редакцій – з метою отримання за публікацію матеріальної винагороди (гонорару). По-четверте, протягом ХІХ століття в Україні починають з'являтися україномовні (чи двомовні) періодичні видання, в яких на постійній основі публікуються українські автори (альманах “Основа”, “Київська старина”, “Літературно-науковий вісник”). Завершується період нової української літератури з появою творчості М. Коцюбинського, Лесі Українки, І. Франка та ін.

Зі встановленням в Україні радянської влади та до 1934 р. художні твори, написані у цей час, ще не підкорені єдиному можливому (в подальшому) художньому напрямку – «соцреалізму», програму якого проголосив М. Горький на І Всесоюзному з'їзді радянських письменників (1934 р.). Тобто вони ще несуть в собі відгомін тих культурно-мистецьких віянь, якими був захоплений весь світ, намагаються продовжувати та розвивати ті напрямки мистецтва, які виникли на початку століття – неоромантизм, неореалізм, символізм тощо. Тісний зв'язок української літератури та її митців був жорстко обірваний протягом 1930-х років (т.зв. «розстріляне відродження»).

Не зважаючи на ті втрати, які понесла українська література з приходом до влади ВКП(б) та встановленням радянської влади на більшій території України, тут був і певний позитивний момент – остаточне утвердження за українськими письменниками статусу соціальної та професійної груп.

За джерельну основу були взяті архівні та медійні матеріали щодо українського письменства, листування письменників між собою та з людьми, дотичними до їхньої літературної праці (редактори), а також історичні довідки про період, заявлений в дисертації. Для емпіричного дослідження взаємодії

влади та письменників в часи змін (1920 - 1930-ті роки) взято перший та найповніший в незалежній Україні навчальний пос. «Історія української літератури ХХ століття» за редакцією В.Дончика, оскільки радянські джерела часто подавали більш ідейно-правильний, аніж реальний фактаж. Примітно, що цей навчальний посібник свого часу за виважений та неупереджений підхід був нагороджений Державною премією України ім.Т.Шевченка (1996). Інша джерельна база для 1920 - 1930-х років не долучалася ані в якості основної, ані як допоміжна для збереження цілісності аналізу поданого матеріалу без (можливих) авторських відхилень (уподобань) і підходів до періоду та авторів, які потрапили у фокус дослідження.

В рамках ретроспективного авторського дослідження соціального портрету письменників 1920-30-х років засобами літературно-біографічних довідок було проаналізовано 153 літературознавчі довідки про літературний та життєвий шлях українських письменників. До вибіркової сукупності увійшло 110 наукових бібліографічних довідок (з них 9 про жінок) про життєвий та творчий шлях письменників, які творили у 1920-30-х рр. та відповідали вимогам дослідження. Це – наявність як біографічної довідки про письменника (його життєвого шляху), так і змістовного аналізу його творчості (виділення основних тематичних напрямків).

Обмеженість кількості митців, які потрапили до вибірки, зумовлена більшим чином наступними факторами: 1) дотеперішні «білі плями» щодо літераторів/ок з науково виваженим оглядом їхньої творчості періоду 1920-1930-х; 2) зосередженням на загальних тенденціях взаємодії тогочасного літературного середовища та соціуму; 3) доступності як біографічних, так і літературних довідок (творів) для аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у виявленні евристичного потенціалу історико-теоретичної реконструкції шляху становлення та утвердження українського письменства як соціально-професійної групи для розвитку соціологічного знання. Найбільш важливі такі результати, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження:

Вперше:

- показано процес становлення соціально-професійної групи, а саме українського письменства, як творчої професії в колоніальних соціально-політичних умовах Російської імперії та в умовах бувшого СРСР. Обґрунтовано застосування індикатора професійної діяльності – отримання грошової винагороди - як маркера становлення та засобу визнання (потреби) даної праці суспільством в певний історичний проміжок часу у рамках постструктуралістського викладу процесу автономізації творчих професій у працях П.Бурдьє;

- продемонстровано пізнавальний потенціал соціологічних теорій (зокрема постструктуралістські) в ході аналізу українського літературного процесу в історичній перспективі з урахуванням специфіки соціально-політичного контексту; доведено, що висновки, зроблені на матеріалі, домінуючих культур неповною мірою можуть бути застосовані для

дослідження колоніальних культурних практик у зв'язку з відмінними соціально-політичними устроями та культурними політиками;

- введено в соціологічний дискурс використання особистих документів для реконструкції шляху легітимізації українського письменництва як професійної групи. Застосування особистих документів як джерельної бази до цього часу застосовувалося епізодично і переважно для розкриття поточних (точкових, статичних) станів окремої особистості чи соціальної спільноти (прошарку); застосовано аналіз біографічно-літературних наукових наробок для підтвердження статусу сформованої соціально-професійної групи. Використання такого гатунку документів дає можливість створити не лише колективну біографію, а й прослідкувати взаємовплив літературної діяльності письменників та соціуму (переважно офіційних структур).

Удосконалено:

- методику реконструкції початкових етапів становлення соціальних груп в історичній перспективі завдяки залученню до джерельної бази особистих документів, а також наробок з суміжних галузей, що відкриває шлях до ширшого вжитку міждисциплінарних підходів в дослідженнях минулого українського суспільства в цілому і соціально-професійних груп, зокрема.

Дістало подальшого розвитку:

- застосування методу аналізу особистих документів для реконструкції ствердження соціальних фактів в суспільній свідомості та їхньої легітимізації в сучасному соціумі; використання біографічного методу як важливого джерела соціологічної інформації в рамках галузевої теорії; гносеологічні можливості застосування методики біографічного методу для реконструкції шляхів становлення соціальних спільнот, а також характеру взаємодії соціально-професійної групи з іншими соціальними установами та організаціями.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути застосовані як теоретичне підґрунтя для вдосконалення методології соціологічних досліджень становлення та розвитку соціальних груп, зокрема специфічних (основний рід занять яких традиційно вважається інтелектуальним заняттям, а не професією). Також отримані результати варто застосовувати в рамках навчальних дисциплін з історії соціології, соціології літератури, якісних та змішаних соціологічних методів. Результати можуть стати підґрунтям для проведення міждисциплінарних досліджень в галузі соціогуманітарних наук.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові результати і висновки, що містяться в дисертації, отримані автором особисто. Переважна більшість публікацій, що в них висвітлено результати дослідження, є одноосібними.

В публікації зі співавтором Жулькевською О.В.¹ авторці дисертаційного дослідження належить ідея написання, опис сучасних соціолінгвістичних концепцій використання категорії «текст».

В публікації у співавторстві з Полтораковим О.Ю.² авторці дисертаційного дослідження належить ідея написання, збір та аналіз фактичного матеріалу, презентація результатів власного одноосібного дослідження колективного портрету українських письменників 1920-30-х рр.

Апробація результатів дисертаційного дослідження відбувалась на наукових конференціях на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені І.Франка, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна, а саме: доповідь на науковій конференції студентів і аспірантів факультету соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, присвяченій Дням науки (Київ, 2002 р.); доповідь на Всеукраїнській студентсько-аспірантській конференції «Соціологія: минуле, сьогодення, майбутнє» (Львів, 2003 р.); доповідь на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Перспективи розвитку соціогуманітарних наук у класичних університетах (соціологія, психологія, педагогіка)» (Київ, 2004 р.); доповідь на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Творчість та освіта у вимірах ХХІ століття» (Київ, 2005 р.); доповідь на V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: соціальна інтеграція та соціальні нерівності в контексті сучасних суспільних трансформацій» (Київ, 2008 р.); доповідь на міжнародній науково-практичній конференції «Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень» (Дніпро, 2019 р.); доповідь на XVII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності» (Харків, 2019 р.); доповідь на XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків пандемії COVID-19» (Київ, 2020 р.).

Основні положення і висновки дисертації обговорено на науковому семінарі факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також на засіданнях кафедри історії та теорії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено у 16 публікаціях, з яких 6 наукових статей у фахових виданнях з соціології, у тому

¹ Щиголь І.В., Жулькевська О.В. Текст у знаковому спілкуванні. /Ірина Щиголь, Олена Жулькевська// Соціологія. Короткий енциклопедичний словник. (під ред. Воловича В.І.) К.: Український центр духовної культури, 1998. с. 624-626.

² Щиголь І.В., Полтораков О.Ю. Історико-соціальна специфіка становлення українського письменництва як соціально-професійної групи (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) /Ірина Щиголь, Олексій Полтораков // Intercultural Communication. 2019. Vol. 1(6). С. 161-186. (*Index Copernicus*) DOI:10.13166/inco/103770.

числі 1 – у закордонному виданні з соціології, та 2 – у виданнях, внесених до міжнародної науково-метричної бази Index Copernicus; 7 публікацій засвідчують апробацію результатів дисертаційного дослідження, 3 – додатково засвідчують результати розробок, з яких 1 – у закордонному виданні з питань новітньої культури та історії.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 3 додатків. Повний обсяг дисертації налічує 229 сторінок, обсяг основного тексту – 172 сторінки. Список використаних джерел займає 31 сторінки й нараховує 371 джерело, із яких 30 іноземними мовами, з них 25 англійською мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** розкрита актуальність дослідження, сформульована наукова проблема, вирішенню якої присвячено дисертаційний текст, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, позначена теоретична рамка та методи, на котрі спирається у своїй роботі авторка, виявлено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У розділі 1 **Теоретико-методологічні засади соціологічних досліджень письменства** розглянуті теоретичні праці вітчизняних та зарубіжних соціологів як методологічні передумови даного дисертаційного дослідження.

У підрозділі *1.1. Письменство в проблемному полі соціологічних досліджень* з посиланнями на роботи класиків соціологічної думки розглядаються теоретичні підстави виокремлення представників творчих професій (передусім письменників) як об'єкта соціологічного дослідження.

Структурно перший підрозділ можна поділити на огляд класичних та сучасних теорій соціологічного дослідження культурних, творчих процесів в фокусі виокремлення професії як специфічної ознаки об'єднання людей. Окрім того, окремо винесено розгляд постструктуралізму П.Бурдьє як однієї з основних методологічних підвалин пропонованого дослідження у вивченні становлення та утвердження українського письменства як соціально-професійної групи.

Підрозділ *1.2. Біографічний метод у соціогуманістиці* присвячено аналізу пізнавального потенціалу історико-біографічних досліджень, які формуються та розвиваються на стику ряду галузевих соціологічних теорій, а також теорії середнього рівня.

На основі аналізу теоретико-методичних наробок в рамках біографічного методу аргументовано, що дослідження як індивідуальної, так і колективної біографії доцільно використовувати для вивчення генези динаміки та розвитку творчих професій, а також інтелектуалів в цілому і їх різних груп.

У розділі 2 **Становлення та розвиток українського письменства як соціально-професійної групи** розглянуто передумови та етапи становлення українського письменства як соціально-професійної групи.

У підрозділі **2.1. Соціально-історичні передумови становлення українського письменства як соціально-професійної групи** досліджуються ті соціально-історичні чинники, які сприяли утвердженню в громадській думці українського письменства як професіоналів. Це визнання було передусім легітимізацією самоідентичності українського (україномовного) письменства, яке з плином часу дозволило їм виступати як повноправним учасникам ринку праці (публікація творів на умовах виплати гонорарів).

На основі аналізу історичних, мемуарних та наукових джерел показано, що соціально-історичні передумови формування українського письменства як соціально-професійної групи були складними зважаючи на геополітичну ситуацію, в якій опинилися тоді землі сучасної України. Незважаючи на те, що інтерес до української символічної продукції періодично виникав в обох імперіях, це не полегшувало розвиток української культури, навпаки, міг стати причиною для чергової заборони (для викорінення національно-визвольних прагнень, а також для стримування національної самоідентифікації українського етносу як нації).

Тим не менше, українська інтелігенція почала формувати систему культурних символів та текстів, які сприяли зростанню свідомості населення, зокрема і засобами художньої літератури. Запит на якісну художню літературу розмовною українською (літературною вона стала завдяки творчості Т.Шевченка) мову став однією з вагомих причин формування українського письменства як соціальної, а згодом і професійної групи.

У підрозділі **2.2. Соціально-економічна проблематика літературно-видавничих відносин** розглянуто розвиток українських періодичних видань художньо-літературного характеру як однієї зі складових професійного та соціального становлення українських письменників.

У відповідь на вимогу часу - зростаючу потребу в якісних літературних українських творах - вже в середині XIX століття українське письменство перейшло на якісно новий етап свого становлення і розвитку – видання масових і періодичних видань. Це, в свою чергу, змусило видавців як посередників підвищити вимоги до художніх творів, а також стимулювати працю письменників – виплачувати гонорар. Не зважаючи на те, що виплата гонорарів була не скрізь і не завжди вчасною, цей факт є важливим свідченням формування соціальної та професійної групи – українського письменства.

У підрозділі **2.3. Динаміка соціально-професійного становлення українського письменництва** розглянуто питання отримання гонорару як одного з чинників становлення соціально-професійної групи. Якщо розглядати становлення українського письменства з точки зору соціології, то мова про один з аспектів визнання суспільством виконаної роботи – отримання доходів за свою діяльність, а саме: гонорар як один з основних засобів забезпечення існування. Звісно, що соціологічний підхід не обмежується лише цим індикатором (який є одним з проявів /форм економічного капіталу). Вибір цього індикатора зумовлений тим, що він є тим критерієм, який показує перехід одного капіталу в інший(і), тобто конвертація символічного та

культурного капіталів в економічній і навпаки. Більше того, він функціонує одночасно як всередині поля літератури, так і у взаємодії з іншими полями. Саме завдяки своїй багатовимірності та провідності одного капіталу в інший цей індикатор (гонорар) є цікавим для дослідження в цій роботі, а також для подальших наукових розвідок.

За одиницю дослідження взяті опубліковані листи, біографічні розвідки про письменників кінця XVIII – початку XX століття (до 1921 р., коли в Україні (за винятком Західної України та частини Буковини) було встановлено радянську владу). Одиницею аналізу виступають документальні свідчення про нарахування чи виплату гонорару за літературні твори як оригінального, так і перекладного характеру українським письменникам зазначеного вище періоду.

Таким чином, про те, що українські письменники вже на початку XX століття сформувалися як соціальна та професійна група свідчать все більша кількість відомостей щодо укладання договорів на друк творів та виплату за це гонорарів.

У загальному історико-соціальному контексті становлення українського письменництва як соціально-професійної групи окреме значуще місце займає суспільно-контекстна проблематика художньо-літературної творчості українських жінок-письменниць, – передусім як така, що додатково ускладнена чинниками гендерного характеру. Здійснений аналіз їх шляху до професійної самореалізації та місця у письменницькому колі показав, що жінки активно виборювали своє право на реалізацію творчих ідей, незважаючи на характерні для тих часів соціальні та гендерні стереотипи.

У розділі 3 **Українське радянське письменство як соціально-професійна група: соціологічний портрет (1920-30-ті рр.)** на емпіричному матеріалі розглянуто соціально-політичну ситуацію на території України в 1920-1930-х роках та висвітлено результати авторського дослідження взаємодії письменників та суспільства.

У підрозділі **3.1. Політико-соціальна ситуація на теренах радянської України в 1920-1930-х роках** висвітлено історичні та соціальні передумови створення української радянської літератури та утвердження її авторів як повноцінної соціально-професійної групи.

Світові події початку XX сторіччя, перша світова війна та похідні революційні події (кінець 1910-х рр.) стали одними зі значущих чинників, які, як не парадоксально, сприяли як утвердженню та закріпленню в суспільній свідомості професії «письменник», так і розвитку професійних об'єднань письменників в Україні. Національно-визвольні змагання в Україні сприяли підвищенню ролі української культури, звернення до україномовних творів, популяризації здобутків української культури. Після початку встановлення та першого десятиліття радянської влади на теренах більшої частини сучасної України більшовики підтримували розвиток української культури, проводячи політику українізації. Останнє відбувалося, перш за все, з необхідності утвердження більшовицької влади на нових окупованих територіях не лише

силою зброї, а й ідеологічно, тобто досягненням її прийняття, легітимації та лояльності місцевим населенням. Ідеологічна робота налагоджувалася як тактично (агітзагони), так і стратегічно, через вплив літератури, зокрема. Тож спостерігаємо формування інституту державних видавництв, публікацію періодичних видань за рахунок держави (а, отже, з контрольованою державою виплатою гонорарів, багато в чому уніфікованих т.зв. «тарифними сітками») та створення профільних угруповань, які поступово трансформувалися в повноцінні широкі суто професійні об'єднання. Такі угруповання стали значущими чинниками, які сприяли остаточному закріпленню професійного статусу на ринку символічної продукції українського письменництва та його подальшого трансформаційного розвитку в інституційно супроводжувану, підконтрольну державній владі професійну групу.

У підрозділі **3.2. Літературно-біографічний портрет українського письменства як соціально-професійної спільноти (1920-30-ті рр.)** містяться результати авторського дослідження соціального портрету письменників 1920-30-х років. Були проаналізовані 153 літературознавчі довідки з «Історія української літератури ХХ століття. Кн. 1» (за ред. В.Дончика) про літературний та життєвий шлях українських письменників. До вибіркової сукупності увійшло 110 біографій літераторів (з них 9 жінок), які творили у 1920-30-х рр. . Під час дослідження біографічної частини статей виділялися три соціальні показники: 1) походження, 2) рівень освіти та 3) місце роботи письменника.

Проаналізувавши ці показники за тим, який вплив вони справляли на становлення письменників як професіоналів. Можна сказати, що походження значною мірою впливало на рівень освіти майбутніх письменників(ць). Водночас освіта не була єдиним шляхом входження в літературу, так поява та закріплення радянських письменників з “соціальних низів” в літературному дискурсі відбувалося не стільки завдяки механізмам отримання формальної освіти, скільки завдяки самоосвіті та таланту. До них були звернені заклики стати до лав українських письменників, чому сприяли спеціальні заходи (наприклад, збірник художніх творів “Кузня героїв” був складений з творів вихідців з “низів” і скомпільований за ідейною ознакою - прославлення радянської влади і звияги робітничого/селянського народу).

Ознака місця роботи продемонструвала неоднозначність процесів становлення письменства як професії. Адже на той час літературна творчість не забезпечувала фінансово достатньо, тож не була для митців єдиним видом зайнятості. Більшість митців паралельно працювали і в інших сферах (інколи одночасно на декількох роботах). Вони були співробітниками редакцій та видавництв, викладачами навчальних закладів різних рівнів, службовцями, громадськими (політичними) діячами, робітниками. Незначна кількість письменників були представниками інших професій, зокрема працювали в медичній сфері, у лісництві тощо.

Переважаюча більшість літераторів були членами однієї або декількох літературних організацій. Це можна пояснити тим, що до утвердження

«соцреалізму» як єдиного творчого методу радянських письменників в Україні, як і в СРСР в цілому, було багато мистецьких об'єднань та угруповань, які відстоювали різні літературні принципи та пропонували різноманітні шляхи подальшого розвитку радянської літератури, а літератори могли одночасно бути членами декількох організацій, доки в другій половині 1920-х не вирішили, що митець може бути членом лише однієї професійної організації (О.Захаров).

За біографічними довідками визначалися також відносини митців з владою. Категорія «переслідування з боку влади» передбачала, що письменник був і/або: а) арештованим і перебував під слідством; б) у концтаборі; в) відправлений у спецпоселення; г) фізично знищеним; д) творчо знищеним (не давали можливості друкуватися, вилучалися примірники творів та ін.), е) не мав права відвідати Україну, якщо перебував у еміграції і т.п. За результатами дослідження можна сказати, що майже половина митців, чії біографії були проаналізовані, мали неоднозначні стосунки з пануючим на той час режимом, тобто їх біографії містили один чи декілька пунктів цієї категорії.

Необхідно зазначити, що більшість українських письменників, які потрапили до нашого дослідження, все (або майже все) своє життя проживали в Україні. Щодо закордонних (західноукраїнських чи емігрантів) письменників радянська влада у 1920-1930-х роках вчиняла доволі маніпулятивно. Не репресуючи безпосередньо (знищуючи фізично), вона водночас намагалася підкупити їх виданнями творів, довічними пенсіями, грошовими виплатами та іншим чином.

У підрозділі **3.3. «Суспільний запит» та художньо-літературна творчість українських радянських письменників 1920-1930-х рр.** реконструйовано тематичний репертуар українського радянського письменства та проаналізовано його у контексті взаємодії полів літератури та влади. Для цього виокремлені на основі літературознавчо-критичних статей характеристики прорецензованих творів (кожного відібраного автора) були розподілені за тематичними напрямками.

У ході аналізу літературно-критичних статей різноманітні тематичні напрямки були об'єднані у 14 груп: *Військова тематика*, ключовими словами якої могла бути перша світова війна, громадянська війна, війна взагалі; *Емігрантська тематика* - відповідно туга за батьківщиною, життя за межами України; *Жіноча та дитяча тематика* - опис долі жінок та дітей, а також твори для дітей; *Інтелектуальна тематика* - історії з життя письменницького оточення, еліти суспільства, богеми, студентства і т.п.; *Історична, біографічна тематика* - описи подій, які відбувалися в Україні або у світі до кінця ХІХ ст., а також біографії (в т.ч. автобіографії) видатних людей, які мали великий вплив в тогочасному суспільстві; *Міська тематика* - про життя, турботи та працю мешканців міста; *Прорадянська тематика* - пропагандистські твори та ті, які присвячені встановленню та існуванню радянського режиму, в яких, якщо навіть і висвітлюються недоліки, але незначні; *Револьюційна тематика* -

опис революційних подій (в Російській імперії та на території України) і сподівань, пов'язаних з ними; *Сатирично-гумористична тематика* - висміювання недоліків людської поведінки та праці, байки та гуморески (усмішки); *Священницька тематика* - картинки з життя службовців культу та переспіви текстів релігійних книг; *Селянська тематика* - про життя, турботи та працю мешканців українського села; *Соціальна тематика* - твори, присвячені неприкрашеному показові взаємин влади і громадян, суспільно-політичні, відгуки на злобу дня (ці твори мають критичний відтінок); *Туристична тематика* - враження від поїздок територією СРСР та за кордон; *Філософська тематика* - роздуми про місце людини в світі, внутрішній світ людини, а також твори ліричного спрямування.

Незважаючи на те, що написання замовних ідеологічно вивірених творів було вигідно як матеріально, так і символічно (визнання, престиж), прорадянська тематика не займає перше місце в творчості українського письменства (див. Я.Цимбал). Вірогідною причиною цього є як і функціонування у 1920-х років різноманітних літературних об'єднань і пошуків свого стилю, так і прагнення до реалістичного висвітлення подій. Варто тут зазначити, що переважна більшість українських письменників 1920 – 1930-х років за своїм походженням отримали свій культурний капітал завдяки своєму соціальному капіталові, зокрема походженню та (само)освіті.

Вибір тематики творів не був зумовлений лише соціальними та суспільними запитами, а більшою мірою особистісними причинами та інтересами. Тим не менше, тематичне спрямування творчості могло як привернути до себе увагу владних органів (впритул до рішення емігрувати чи покінчити з життям), так і убезпечити від пильного нагляду (хоча б гласного).

Літераторки, чия творчість припадала на 1920-30-ті роки, трохи «вибиваються» із загальної тенденції Аджі, не зважаючи на проголошене рівноправ'я між чоловіками та жінками, вони піддавалися переважно сексистським закидам щодо визнання їх як професіоналок. Також, з одного боку, українським авторкам 1920-30-х років було легше досягти визнання, аніж їхнім попередницям. А з розповсюдженням грамотності в країні авторкам стало легше знаходити читацьку аудиторію. Тим не менше, вони також мали свої перепони як в професійному середовищі, так і в своєму оточенні, а саме: невизнання серед колег; подвійне навантаження (як додаткові громадська й домашня робота).

ВИСНОВКИ

Загальне уявлення щодо проробленої роботи та отриманих висновків можна отримати на підставі наступних висновків:

1. У дисертаційному дослідженні здійснено аналіз теоретичних наробок з соціології культури та соціології літератури зокрема, а також аналіз застосування біографічного методу в соціології та суміжних наукових галузях.

2. У представлений роботі запропоновано та відпрацьовано один з різновидів реконструювання соціального минулого (становлення та

утвердження) доволі специфічної соціально-професійної групи (в термінах Beruf M.Вебера) – українського письменства.

3. У той час як для літературознавства та історії культури (літератури) використання особистих документів, зокрема щоденників та приватного листування, є доволі звичним та відносно надійним джерелом інформації, в соціології мало наробок в цьому напрямку. Для заповнення цієї лакуни в якості джерельної бази були взяті листи українських письменників кінця XVIII – початку XX століття, в яких підіймалися питання оплати за їхні твори.

4. На засадах використаних в дисертації теоретичних наробок аргументовано, що отримання матеріальних благ за відповідну діяльність (грошових коштів, зокрема гонорарів) є однією з ознак професійної групи. За результатами проведеного якісного контент-аналізу листів українських письменників досліджуваного періоду можна зробити висновок, що українські літератори вже у XIX столітті сформувалися як соціально-професійна група, а остаточне її закріплення відбулося у 1920-1930-х роках, коли радянський уряд визнав письменство як професію на державному рівні.

5. Під час роботи над дисертацією було з'ясовано, що теоретичні наробки постструктуралістів частково можна застосовувати для аналізу і вивчення становлення українського письменства як соціально-професійної групи. Передусім це соціо-політичні причини: проаналізовані у першому розділі праці постструктуралістів стосуються панівної у відповідному суспільстві літератури та її продукту, в той час як українська література – література колоніальної країни, яка розвивалася в інших умовах, аніж та ж французька чи англійська чи навіть російська.

6. Взаємодія полів влади і літератури в українській літературі кінця XVIII – початку XX століття (до 1917 року) була неоднозначною: з одного боку, постійні заборони на використання української мови, з іншого – відносно толерантне ставлення та мінімізоване невтручання в процеси становлення українського письменства як соціальної групи. А ось після встановлення на території України радянської влади прагнення поля влади розширити свої межі й поглинути повністю (чи майже повністю) поле літератури, контролювати його, бути домінантним – знайшло підтвердження в авторському дослідженні.

7. Виявлено, що теорія капіталів, особливо символічного та культурного, гарно накладається на контекст дискурсу українського письменства кінця XVIII – початку до 1910-х – переважна більшість письменників того часу отримали як мінімум домашню освіту, як максимум – мали наукові звання. І економічний (матеріальний) капітал також відіграв суттєву роль як у становленні окремої особистості як письменника, так і українського письменства в цілому, оскільки видання творів українською мовою було переважно економічно не вигідним. Водночас теорія капіталів П.Бурд'є не повністю спрацьовує у трансформаційних суспільствах (особливо внаслідок силової зміни влади), де набуті за попереднього політичного режиму

капітали (в усіх сенсах) втрачають свою вагу і знецінюються. Це знайшло підтвердження в проведеному авторкою дослідженні походження українських письменників, які творили у 1920 – 1930-х роках.

8. Метод колективної біографії варто застосовувати в соціології та міждисциплінарних дослідженнях для вже сформованих соціально-професійних груп, оскільки цей метод передбачає аналіз групи як такої, а не окремих її представників. Водночас, традиційний біографічний метод приносить більшу користь у випадку вивчення становлення та інституціоналізації соціальних, професійних і т.д. груп.

9. До ХІХ століття українське письменство не існувало як соціально-професійна група (в класичному розумінні цього терміну). Звісно, були вже передумови для цього, але консолідованою силою, зв'язками між собою, об'єднаними спільною ідеєю українське письменство стало лише у ХІХ столітті завдяки виданню українських періодичних видань. Найбільш знаковими такими періодичними виданнями стали: «Основа», «Літературно-науковий вісник», «Киевская Старина». Не зважаючи на доволі невеликий період існування більшості українських періодичних видань (причини закриття були від нестачі коштів на видання до прямої заборони з боку цензури), вони були «центрами тяжіння» для письменників, їхніми творчими платформами. Видання творів в книжках та у періодичних виданнях українською мовою протягом всього ХІХ століття було майже неприбутковою справою для авторів (за виключенням перерахованих вище журналів), проте вони дозволили їм згуртуватися і утворити свою соціальну групу – українське письменство. Гонорари дописувачів служили більше як додаткове джерело прибутку, хоча в житті проаналізованих авторів вони були основним доходом у визначені періоди життя, що дає змогу говорити про формування професійної страти – українського письменства. Окрім того, українські письменники гуртувалися навколо видань, утворювали своєрідну професійну спільноту, допомагаючи один одному як з рецензуванням творів, так і їхньої публікацією.

10. 1920-ті рр. стали часом небаченого розвитку української культури, періодом культурної революції або т.зв. «українським відродженням». Це стало можливим завдяки тому, що після національно-визвольних змагань в Україні (кінець 1910-х рр.) та встановлення радянської влади (з 1921 р.) діячі культури могли, з одного боку, сподіватися в т.ч. на підтримку державних органів, а з іншого – відносно вільно проголошувати свої програми розвитку культури та сподівання. Різноманіття літературних течій та професійних літературних угруповань було примусово зупинено на початку 1930-х років. Багато видатних діячів виїхало в еміграцію, але почала з'являтися нова плеяда діячів культури, вихованих на революційних переконаннях, свідомих комуністів.

11. В загальному контексті вертикальної мобільності у 1920-30-х рр. підвищувався загальний рівень освіченості населення, змінювалося матеріальне та соціальне становище великої кількості його прошарків. Зростав

попит на літературну продукцію, оскільки збільшувалася кількість письменних людей, – а, отже, виникала потреба у збільшенні «виробників» цієї продукції – письменників (показовою є кампанія тих років з "призову робітників-ударників до літератури"). Основна професійна діяльність тогочасних митців мала значний вплив на вибір ідей/сюжетів та тем/тематик серед письменників. Різноманіття літературних напрямів та течій, яке було характерне для України початку ХХ століття, було згорнуте внаслідок дії партійних та державних органів. Утвердження канону соцреалізму (з 1934 р.) і створення єдиної літературної організації в СРСР (з філіями в республіках) остаточно поставило крапку в творчих пошуках літераторів, які з «митців слова» та «провісників» соціальних настроїв перетворилися на «інженерів людських душ» (в термінах «гвинтиків» радянської системи) – і писали відповідно вивірені (в т.ч. на рівні самоцензури) літературно-художні тексти.

12. Жінки-літераторки як дедалі значущий, поступово демаргіналізований елемент соціально-професійної групи, почали своє формування ще у ХІХ столітті, а остаточно закріпилися у 1920-1930-х роках, коли на більшій території України було встановлено радянську владу.

13. Задекларована радянською владою боротьба з неписьменністю позитивно вплинула як на рівень освіченості в цілому по Україні, так і на її рівень серед жінок зокрема. Також позитивно на становлення та закріплення статусу повноцінних учасниць літературно-художнього процесу вплинула практична діяльність радянського уряду щодо ширшого залучення жінок в усі сфери народного господарства. Походження та (само)освіта були одними з визначальних факторів, які допомогли жінкам зайняти свою нішу у відповідному полі художньої літератури. Урівняння жінок та чоловіків в соціально-економічних правах остаточно закріпило за жінками право на отримання гонорарів за свою літературну та іншу працю. Тим не менше, жінкам (як і чоловікам) зазвичай доводилося суміщати літературну творчість з іншою роботою, щоб забезпечувати себе та сім'ю.

14. Не зважаючи на те, що номінально жінка мала ті ж самі права і стартові можливості, в українській художній літературі загалом переважали чоловіки, в т.ч. і в професійних художньо-літературних угрупованнях. В творчому доробку жінок-літераторок тих часів переважає жіноча та дитяча тематики. В історико-соціальному сенсі це є в т.ч. певним «феміністичним викликом», оскільки переважна більшість головних соціально активних героїв творів того і ранішого часів були чоловіками, а жінки або доповнювали їх, або лише формувалися як особистості, часто маючи лише завдатки до саморозвитку і соціальної активної позиції. Саме тому роль Жінки з великої букви в творах письменниць того періоду є одним з проявів боротьби жінок за свої права (пом'якшений варіант руху суфражисток). Оскільки самим жінкам-авторесам довелося пройти через немало життєвих колізій (від об'єктивних до суб'єктивних), то зацікавленість жіночою тематикою є закономірним. Також тоді, як і наразі, більша частина часу, присвяченого на виховання дітей, покладена на жінку, то розуміння і глибоке знання дитячої психології та етапів

їхнього розвитку (як соціального, так і фізіологічного) допомагало письменницям глибоко й переконливо описувати дитячі проблеми та мрії, а також писати глибокореалістичні твори про і для дітей.

15. Не зважаючи на позитивні зрушення в соціальному становищі та житті жінок, вони все ж таки мали менше шансів пробитися до «літературного клубу» як формалізованої соціально-професійної групи, аніж чоловіки. Нарівні з чоловіками вони потрапляли під лещата репресивного пресу і були змушені рятувати своє життя чи рідних шляхами еміграції чи повної/часткової відмови від літературної діяльності.

16. Українське письменство XIX – початку XX ст. йшло в загальному руслі тогочасних світових соціально-культурних, зокрема художньо-літературних процесів, а саме: все активніше долучало до публічності (публікувало) твори, написані жінками. Відповідно, гендерний вимір такої проблематики становить окремий перспективний, але поки що вкрай малодосліджений, пласт історико-культурних (в т.ч. історико-соціологічних) досліджень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Щиголь І.В. Особливості відображення соціальної реальності в літературних творах. *Вісник Київського університету: Соціологія. Психологія. Педагогіка*. 2003. Вип. 18. С. 87-90.

2. Щиголь І.В. Реконструкція соціальної реальності методом вивчення біографій авторів літературних творів. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2005. Вип. 3. С. 57-63.

3. Щиголь І.В. Застосування біографічного методу для реконструкції життєвого та творчого шляху письменника (за матеріалами біографічно-літературознавчих розвідок). *Вісник Київського університету: Соціологія. Психологія. Педагогіка*. 2006. Вип. 25. С. 73 – 76.

4. Щиголь І.В. Парадигмальні зміни в механізмах соціокультурних детермінацій процесу літературної творчості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2009. Вип. 9. С. 176 – 183.

5. Щиголь І.В. Художня література та реконструкція історико-соціальної реальності: соціологічна перспектива. *Габітус*. 2019. Вип. 8. С. 90– 4.

6. Щиголь І.В., Полтораков О.Ю. Історико-соціальна специфіка становлення українського письменства як соціально-професійної групи (кінець XIX – початок XX ст.). *Intercultural Communication*. 2019. Vol. 1(6). С. 161 – 186. DOI:10.13166/inco/103770.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Щиголь І.В. Соціальна реальність та її відображення в творах художньої літератури (за матеріалами літературних дискусій 20 – 80-х рр. XX ст., які відбувалися в Радянському Союзі). *Соціологія: минуле, сьогодення, майбутнє*

: Тези Всеукр. студент.-аспірант. конф., м. Львів, 17–18 жовт. 2003 р. Львів, 2003. С. 164-165.

8. Щиголь І.В. Соціальне та індивідуальне в творчості митця. *Перспективи розвитку соціогуманітарних наук у класичних університетах*: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (соціологія, психологія, педагогіка) : Збірка наукових праць. м. Київ, 14–15 трав. 2004 р. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. С. 252-257.

9. Щиголь І.В. Реконструкція життєвого та творчого шляху письменника методом дослідження біографічно-літературознавчих розвідок. *Творчість та освіта у вимірах ХХІ століття*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 12 – 13 трав. 2005 р. Київ: ІВЦ «Видавництво «Екмо», 2005. С. 139–141.

10. Щиголь І.В. Принципи використання художньої літератури в соціальній політиці держави. *Проблеми розвитку соціологічної теорії: соціальна інтеграція та соціальні нерівності в контексті сучасних суспільних трансформацій*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. м. Київ, 16 – 17 трав. 2008 р. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. С. 584 – 592.

11. Щиголь І.В. Становлення українських літераторок як соціально-професійної групи (біографічно-текстовий аналіз). *Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Дніпро, 15 – 16 лют. 2019 р. Дніпро: НО «Відкрите суспільство», 2019. С. 60 – 64.

12. Щиголь І. Журнал "Червоний шлях" як джерело історико-соціологічної реконструкції соціальних відносин. *Проблеми розвитку соціологічної теорії: суспільна уява і практики конструювання* : Матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 18-19 квіт. 2019р. Київ: Логос. 2019. С. 76 – 78.

13. Щиголь І.В. Українські літераторки як соціально-професійна група (біографічний аналіз миткинь др. пол. ХІХ- поч. ХХ ст.). *Соціологія у (пост)сучасності* : XVII Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених. м. Харків 14 – 19 березня 2019 р. Харків, 2019. С. 91 – 92.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

14. Щиголь І.В., Жулькевська О.В. Текст у знаковому спілкуванні. *Соціологія. Короткий енциклопедичний словник.* / ред. Волович В.І. Київ: Український центр духовної культури, 1998. С. 624 – 626.

15. Щиголь І.В. Соціальне в художньому: соціально-сміслова реконструкція. *Studia Methodologica* : наук. зб. 2009. Тернопіль. Вип. 29. С. 41-45.

16. Щиголь І. Становление украинских писательниц как социально-профессиональной группы (конец ХІХ-начало ХХ вв.): биографически-текстовый анализ. *Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры.* 2020. № 1-2. с. 237 – 251.

АНОТАЦІЯ

Щиголь І.В. Українське письменство як соціально-професійна група: історико-соціальна динаміка становлення (кінець XVIII – початок XX століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. - Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2021.

Дисертація присвячена концептуалізації соціальних чинників, які надали письменникам соціально-професійний статус в українському суспільстві.

В дисертації викладено результати дослідження становлення письменників як соціальної (через публікації в періодичних виданнях) та професійної (виплата гонорару) груп, а також взаємовпливу соціальних чинників і тематик творів для визначення основних тенденцій взаємодії соціальних та індивідуальних характеристик професійних письменників 1920 – 1930-х р.

Закріплення в суспільній думці україномовного письменства як соціальної та професійної групи відбулося у 1920 – 1930-х роках, коли вони почали підтримуватися на рівні держави.

Виокремлено становлення письменниць як соціально-професійної групи, адже воно мало свої визначальні риси, накладені тогочасними суспільними нормами та стереотипами.

Ключові слова: біографічний метод; українське письменство; соціально-професійна група; гонорар; соціологія професій.

АННОТАЦИЯ

Щиголь И.В. Украинские писатели как социально-профессиональная группа: историко-социальная динамика становления (конец XVIII – начало XX столетия). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.04 – специальные и отраслевые социологии. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, Министерство образования и науки Украины, Киев, 2021.

Диссертация посвящена концептуализации социальных факторов, которые способствовали получению писателями социально-профессиональный статус в украинском обществе.

В диссертации изложены результаты исследования становления писателей как социальной (через публикации в периодических изданиях) и профессиональной (выплата гонорара) групп, а также взаимовлияния социальных факторов и тематик произведений для определения основных тенденций взаимодействия социальных и индивидуальных характеристик профессиональных писателей 1920 - 1930-х гг.

Утверждение в общественном мнении украиноязычных писателей как социальной и профессиональной группы произошло в 1920 – 1930-х годах, когда они стали поддерживаться на уровне государства.

Выделено становление писательниц как социально-профессиональной группы, ведь оно имело свои определяющие черты, наложенные тогдашними общественными нормами и стереотипами.

Ключевые слова: биографический метод, украинские писатели; социально-профессиональная группа; гонорар; социология профессий.

SUMMARY

Shchygol I.V. Ukrainian writers as socio-professional group: historic-social dynamic of incipience (end of XVIII – beginning of XX centuries). – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of the Candidate of Sociological Sciences on specialty 22.00.04 – Special and Branch Sociology. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the conceptualization of social factors that helped Ukrainian writers to turn from the state of amateur to professional one and to consolidate the socio-professional status in Ukrainian society.

At any historical time, a group of people united by a certain joint (related) work, goal, interests, etc., tries to gain recognition among people as professionals and at the same time as a social group. From the point of view of the social group, writers as a social group began to form on the territory of Ukraine since the spread of writing (that is, since the times of Kievan Rus - Nestor Litopysets (Nestor the Chronicler), unknown author of ‘Slovo o polku Ihorevim’ (‘The Tale of Igor's Campaign’).

By the end of the 18th century, the vast majority of literature written in Ukraine was in a foreign language, from Church Slavonic to Polish. Nevertheless, the Ukrainian language (folk dialects, mainly in the central region – Kyiv-Poltava) have already begun to gain a foothold in Ukrainian literature: the so-called poetry of Mandrivni Djaky (itinerant deacons) and lesser-known interludes to dramas written by teachers of the Kyiv-Mohyla Academy.

A significant event of transformation of Ukrainian literature into a social group are the literary works of I. Kotlyarevsky, when Ukrainian-language works (written in the Poltava vernacular) became popular in the Russian Empire and gave rise to a whole gallery of followers.

However, until the 1920s (the establishment of Soviet regime in Ukraine), writing in Ukrainian was more as a challenge to society than the norm. Especially bearing in mind the constant bans on the usage of the Ukrainian language in any public sphere, both in the Russian Empire and in the Austro-Hungarian Empire. The final consolidation of Ukrainian (Ukrainian-language) literature in public opinion as a social group took place in the 1920s and 1930s, when writers' associations began to be supported at the state level by individual writers, and the authority took over

most of the controlling functions. In addition, the course of indigenization, which began in 1923, enshrined in Ukrainian-language literature the right to legally legal existence, and its creators were allocated in a separate social group.

Despite the fact that many centuries in Ukraine exists literary works (on the territory of Ukraine), it did not acquire the status of a profession until the beginning of the XIX century. As we know from the classic works of sociology and social philosophy, the profession arises not only where there is a vocation (altruism) and social need as a result of this work, but also the ability to receive material assistance for this work, i.e. the ability to buy livelihood for the work done . In the case of literary works, it is an honorarium. That is why this issue, as one of the aspects of the formation of Ukrainian literature as a socio-professional group, is addressed in the dissertation. Confirmation of the getting of honorarium for literary and translation works of Ukrainian writers is illustrated by excerpts from the correspondence of authors among themselves, with relatives or editors (publishers).

As in the case of the formation of Ukrainian literature as a social group, the beginning of Ukrainian writers as a professional group account from I. Kotlyarevsky. There is documentary evidence about his honorarium, as well as his attempts to protect his copyrights. It is not excluded that writers used to write works for a honorarium, but this was mostly ordered by a person or organization, was on non-regular base and was not considered by the author of the literary work as the main income (or at least significant). The final consolidation of the title of professional group in Ukrainian literature took place in the 1920s, when Soviet publishing houses set prices for a line of poetry or a prose work. That is, writers were recognized not only by society (and recognition became more widespread in the XIXth century), but also by the state as professionals. A clear example of this is the self-identification of some proletarian writers as "workers of literary work (front)", "drummers of social competition", actually there was an expansion of professional definitions (from physical worker' professions) to literary work, which was always considered an intellectual occupation not related to professional work.

The dissertation also includes the results of the author 's research of Ukrainian writers of the 1920s and 1930s. An unrepresentative statistical study of the interaction (interaction) of social factors (origin, education, place of work, etc.) and literary works (themes of works) was conducted to determine the main trends in the interaction of social and individual characteristics of writers of 1920-1930s, when Ukrainian literature has already formed into a socio-professional group. The results obtained by the author have been confirmed by other sources.

Particular attention is paid to gender difference of the formation of Ukrainian writers as a socio-professional group, as their formations was a parallel path, but still had its defining features, imposed by the then social norms and stereotypes.

Key words: biographical method; Ukrainian literature; socio-professional group; honorarium; sociology of profession.

Щиголь Ірина Василівна

**УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО ЯК СОЦІАЛЬНО-
ПРОФЕСІЙНА ГРУПА: ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНА ДИНАМІКА
СТАНОВЛЕННЯ
(кінець XVIII – початок XX століття)**

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
соціологічних наук

Відповідальна за випуск
докторка соціологічних наук, доцентка Л.В.Малес